

ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ТА ОСВІТИ МОЛОДІ

УДК 373.61

DOI: 10.20998/2227-6890.2019.01.05

Т. В. ГУРА

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ІНЖЕНЕРА–ЛІДЕРА В АСПЕКТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

В статті проведений аналіз актуальності виховання моральної культури у майбутніх інженерів-лідерів. Особлива увага приділена поглядам вітчизняних науковців щодо ролі моральності та її вихованню в умовах технічного університету. В статті відзначено, що важливою характеристикою професійної культури майбутнього інженера-лідера є взаємозв'язок та взаємообумовленість з особистою ціннісною орієнтацією та морально-етичною парадигмою людини, з професійною етикою, характерною для кола його спілкування. Відзначено, що вказані норми та принципи сприяють утвердженню авторитету та пріоритету особистості не тільки як лідера, але і як осередку гуманності міжособистісних відношень. Авторка підкреслює, що моральне виховання майбутніх інженерів-лідерів в технічних вузах відіграє визначальну роль у їх підготовці, тому що воно пов'язане з розвитком особистісних якостей людини та формуванням її відношення до інших людей (команди лідера), в першу чергу до своїх потенційних колег і підлеглих.

В статті підкреслено, що у сфері морального виховання майбутніх інженерів-лідерів основними завданнями є: формування свідомості, нагромадження досвіду навичок морального поведіння; моральна освіта як обізнаність в питаннях моралі, етики, політики; виховання почуття особистої відповідальності за свої вчинки, своє поведіння та можливі результати своєї професійної діяльності; розвиток і закріплення дієвих механізмів морального самовиховання та саморегуляції поведіння.

Висвітлений зв'язок педагогічних ідей В.Сухомлинського з розвитком лідерського потенціалу у студентів та викладачів вищого технічного навчального закладу.

В статті підкреслено особистісні якості викладача-лідера такі, як: його прагнення мати потребу у спілкуванні зі студентами, виявляти товарищескість, високі комунікабельні якості; бути глибоко порядною людиною, мати чіткі морально-етичні погляди і переконання і твердо дотримуватись їх; уміти розуміти тих, кого він навчає і виховує; бути людиною творчою і самостійною, вести активну дослідницьку і консультативну діяльність; бути терпимим і стриманим, твердим і наполегливим, уміти управляти собою, своїми емоціями і психічним станом взагалі; уміти прогнозувати можливі педагогічні ситуації, системно оцінювати наслідки своїх дій і вчинків, свого впливу на студентів, що сприяють формуванню духовності у студентів – майбутніх інженерів-лідерів.

Розглянуто основні методи та технології розвитку лідерського потенціалу у студентів та викладачів в Центрі лідерства кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І. А. Зязюна НТУ «ХПІ» такі, як проведення інформаційних і проблемних лекцій, семінарів-диспутів, семінарів-прес-конференцій, організацію тематичних наукових конференцій, проведення тренінгів, позааудиторне проведення індивідуальних консультацій студентів.

В статті доведено, що в сучасних умовах недостатня увага приділяється формуванню особистості майбутніх інженерів-лідерів в технічних університетах, тоді як вона має бути обов'язковою умовою їх професійного зростання; в процесі професійної підготовки студентів необхідно впроваджувати педагогічні ідеї В. Сухомлинського, а саме, доцільним є застосування активних методів навчання з чіткою виховною спрямованістю, посиленням індивідуальної роботи зі студентами, активізацією їх діяльності в політичному, громадському та культурному житті.

Авторка вважає необхідним відновлення навчальних курсів вивчення психології для всіх студентів технічного університету, а також впровадження в навчальний процес сучасних методів та технологій, розроблених викладачами Центру Лідерства та Центру сучасних педагогічних, психологічних та управлінських технологій кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І. А. Зязюна НТУ «ХПІ» на основі педагогіки В. Сухомлинського.

Ключові слова: моральна культура, активні методи, інженер-лідер, технічний університет, моральне виховання, Центр лідерства, лідерський потенціал, викладач.

Т. В. ГУРА

ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТИ ИНЖЕНЕРА–ЛИДЕРА В АСПЕКТЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИДЕЙ В. СУХОМЛИНСКОГО

В статье проведен анализ актуальности воспитания нравственной культуры у будущих инженеров-лидеров. Особое внимание уделено взглядам отечественных ученых роли нравственности и ее воспитанию в условиях технического университета. В статье отмечено, что важной характеристикой профессиональной культуры будущего инженера-лидера является взаимосвязь и взаимообусловленность с личностной ценностной ориентацией и морально-этической парадигмой человека, с профессиональной этикой, характерной для круга его общения. Отмечено, что указанные нормы и принципы способствуют утверждению авторитета и приоритета личности не только как лидера, но и как ячейки гуманности межличностных отношений. Автор подчеркивает, что нравственное воспитание будущих инженеров-лидеров в технических вузах играет определяющую роль в их подготовке, так как оно связано с развитием личностных качеств человека и формированием его отношения к другим людям (команды лидера), в первую очередь к своим потенциальным коллегам и подчиненным.

В статье подчеркивается, что в сфере нравственного воспитания будущих инженеров-лидеров основными задачами являются: формирование сознания, накопление опыта навыков нравственного поведения; моральное образование как осведомленность в вопросах морали, этики, политики, воспитание чувства личной ответственности за свои поступки, свое поведение и возможные результаты своей профессиональной

© Т. В. Гура, 2019

деятельности; развитие и закрепление действенных механизмов нравственного самовоспитания и саморегуляции поведения.

Освещена связь педагогических идей В.Сухомлинского с развитием лидерского потенциала у студентов и преподавателей высшего технического учебного заведения.

В статье подчеркнута личностные качества преподавателя-лидера такие, как: его стремление к общению со студентами, проявление общительности, высокие коммуникабельные качества; быть глубоко порядочным человеком, иметь четкие морально-этические взгляды и убеждения, и твердо придерживаться их, уметь понимать тех, кого он учит и воспитывает; быть человеком творческим и самостоятельным, вести активную исследовательскую и консультационную деятельность; быть терпимым и сдержанным, твердым и настойчивым, уметь управлять собой, своими эмоциями и психическим состоянием вообще; уметь прогнозировать возможные педагогические ситуации, системно оценивать последствия своих действий и поступков, своего влияния на студентов, что способствует формированию духовности у студентов - будущих инженеров-лидеров.

Рассмотрены основные методы и технологии развития лидерского потенциала у студентов и преподавателей в Центре лидерства кафедры педагогики и психологии управления социальными системами им. академика И. А. Зязюна НТУ «ХПИ» такие, как проведение информационных и проблемных лекций, семинаров-диспутов, семинаров-пресс-конференций, организацию тематических научных конференций, проведение тренингов, внеаудиторного проведения индивидуальных консультаций со студентами.

В статье доказано, что в современных условиях недостаточное внимание уделяется формированию личности будущих инженеров-лидеров в технических университетах, тогда как она должна быть обязательным условием их профессионального роста; в процессе профессиональной подготовки студентов необходимо внедрять педагогические идеи В. Сухомлинского, а именно, целесообразным является применение активных методов обучения с четкой воспитательной направленностью, усилением индивидуальной работы со студентами, активизацией их деятельности в политической, общественной и культурной жизни.

Автор считает необходимым восстановление учебных курсов изучения психологии для всех студентов технического университета, а также внедрение в учебный процесс современных методов и технологий, разработанных преподавателями Центра Лидерства и Центра современных педагогических, психологических и управленческих технологий кафедры педагогики и психологии управления социальными системами им. академика И. А. Зязюна НТУ «ХПИ» на основе педагогики В. Сухомлинского.

Ключевые слова: нравственная культура, активные методы, инженер-лидер, технический университет, нравственное воспитание, Центр лидерства, лидерский потенциал, преподаватель.

T. V. HURA

THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF THE ENGINEER LEADER IN THE ASPECT OF V. SUKHLINSKY'S PEDAGOGICAL IDEAS

The article contains the analysis conducted by the author on topicality of upbringing moral culture in future engineering leaders. Special attention is paid to national scientists' views on the role of morality and that of its upbringing at a technical university. It is noted in the article that an important characteristic of a future engineering leader's professional culture is the mutual connection and mutual determination between a person's value orientation with their moral-and-ethical paradigm and professional ethics typical for their circle of communication. It is noted that the mentioned norms and principles facilitate a person's authority and priorities consolidation not only as those of a leader, but also as a site of humaneness of interpersonal relations. The authoress stresses that moral upbringing of future engineering leaders at technical universities plays a significant role in their training because it is connected with development of an individual's personality traits and forming a person's attitude to others (the team, its leader), and first of all to his/her potential colleagues and subordinates.

It is highlighted in the article that within the sphere of moral education of future engineering leaders, the main priorities are the following: consciousness formation, accumulation of moral experience in moral behavior skills; moral education as knowledge in the matters of moral, ethics, policy; upbringing of the feeling of personal responsibility for one's actions, behavior, and possible outcomes of one's professional activity; development and fixation of moral self-improvement mechanisms and of behavior's self-regulation.

There is highlighted the connection of V. Sukhomlynskiy's ideas with leadership potential development in students and lecturers at a technical higher education establishment.

The authoress highlights the following traits of a lecturer-leader: their aspiration and need in communicating with students, displaying friendliness, high communicative traits; being a decent person, having clear moral-and-ethical views and principles and following them adamantly; being able to understand those whom they train and educate; being a creative and independent person; conducting an active research and consulting activity; being tolerant and restrained, firm and persistent, being able to control themselves, their emotions and psychic state in general; being able to forecast possible pedagogic situations, to evaluate outcomes of their deeds and actions in a systematic way, of their influencing students – these teachers' traits facilitate spirituality formation in students, future engineering leaders.

There have been viewed such main methods and technologies of leadership potential development in students and lecturers at Leadership Center at the Department of pedagogy and social systems management after Academician I. A. Zaziun at NTU "KhPI" as delivering information and problem-solving lectures, discussion seminars, press-conference seminars, organizing thematic science conferences, training sessions, delivering extracurricular consultations for students.

It is proved in the article that in modern conditions not enough attention is paid to personality formation in engineering leaders-to-be at technical universities, while this should be an obligatory condition of their professional growth; in the process of students' vocational training, it is necessary to introduce V. Sukhomlynskiy's ideas; particularly expedient is the application of active teaching methods with a distinct moral educating directedness, intensifying individual work with students, enhancing their activity in political, community, and cultural life.

The authoress thinks it necessary to restore training courses in psychology studies for all students of a technical university alongside the introduction to the training process the methods and technologies developed by lecturers of the Leadership Center and the Center of Modern Pedagogic, Psychological, and Management Technologies at the Department of pedagogy and social systems management after Academician I. A. Zaziun at NTU "KhPI" on the basis of V. Sukhomlynskiy's pedagogy.

Keywords: moral culture, active methods, engineering leader, technical university, moral education, Leadership Center, leadership potential, lecturer.

Вступ. Гуманізація та гуманітаризація – основний стратегічний напрямок розвитку вищої технічної освіти, мета якої полягає у вихованні інженера не тільки як професіонала, але і як особистості, наділеної лідерськими якостями. В практичному значенні гуманізація та гуманітаризація – основна ланка реформи вищої школи в Україні, яка увійшла до світового

освітнього простору, спирається на законодавчі та урядові акти України, Державну національну програму «Освіта. Україна XXI століття» [3].

Тому сучасний інженер-лідер повинен мати не тільки достатній рівень фахової та організаційно-адміністративної підготовки, але при цьому бути лідером, який зміг би глибше розуміти інтереси і

запити своїх підлеглих.

Одним з положень інноваційної педагогічної концепції попереднього відбору й цільової підготовки професійних інженерів, розробленої Національним технічним університетом «Харківським політехнічним інститутом» (НТУ «ХПІ») та підтриманої Інститутом педагогіки і психології професійної освіти НАПН України, є те, що домінанту підготовки майбутнього інженера мусить складати формування високих моральних якостей, його моральних принципів і переконань, які зможуть допомогти йому з найбільшим ефектом реалізувати своє особисте та суспільне призначення як лідера.

Зв'язок проблеми з науковими і практичними завданнями витікає з головної ідеї підготовки майбутніх інженерів, розробленої О. Г. Романовським. З неї випливає, що «інженер-лідер повинен бути духовно і культурно розвинутою особистістю» [11, с. 7]. При такому погляді на вищезазвану проблему набуває значення не тільки актуальність, але й практична значущість формування лідерських якостей у студентському середовищі.

Аналіз стану досліджень і публікацій з проблеми дозволяє зробити висновок, що проблеми підготовки кадрів нової генерації перебувають в центрі уваги багатьох відомих філософів, психологів, педагогів. Аналіз досліджень з питань лідерства, проблем формування лідерських якостей студентів вищих технічних закладів освіти, а також філософської, психологічної, педагогічної літератури дозволяє визначити різні аспекти дослідження проблеми: теоріям лідерства присвячені праці К. Левіна, Д. Мак-Грегора, В. Врума, П. Йеттона, Р. Белбіна, С. Джибба, П. Друкера, Р. Стогділла, Ф. Фідлера, Ю. Ємельнової, Є. Кудряшової та ін.; особистісні аспекти лідерства цікавили О. Воронову, Н. Гончаренку, О. Ковальова, А. Свенцицького, У. Бенніса, О. Кріштановську, Р. Міллса, Х. Ортега-і-Гассета, В. Парето та ін.; психологічні особливостей ролі лідера в організації розглядали Б. Кретов, Р. Кричевський, Б. Паригін, К. Аргініс, Дж. Берне, Дж. Коггер, Р. Таннебаум, У. Уїнні, Р. Янг та ін.; наукові підходи про взаємовідносини лідера в групі та динаміку лідерства розглядали Є. Белбін, С. Бондер, Д. Водуел, Дж. Фолс, Г. Келлі, Дж. Марч, Т. Ньюком, Г. Саймон, Дж. Тібо та ін. Але при цьому недостатньо досліджено залишається проблема формування особистості інженера-лідера в аспекті педагогічних ідей В. Сухомлинського.

Тому **мета даної статті** полягає в аналізі цього аспекту зазначеної проблеми. *Завдання дослідження* полягає, по-перше, у розкритті ролі морально-етичних якостей особистості для майбутніх інженерів-лідерів; по-друге, розвитку морально-етичних якостей лідера в умовах технічного університету.

Матеріали і результати дослідження. Наука дає можливість пізнавати об'єктивні процеси та закономірності природи, суспільства і людського мислення; мистецтво задовольняє відповідні етичні потреби та смаки. А мораль є необхідною ланкою суспільної системи, регулюючи з певних позицій та за

допомогою відповідних засобів поведінку людей. Суспільні моральні вимоги не безпосередньо, а автоматично реалізуються в прийнятні для суспільства поведінкових актів, але, насамперед, вони усвідомлюються та сприймаються особистістю, тобто, трансформуються у відповідні феномени особистості [8, с. 70–71].

Як підкреслює В. О. Лозовий, «мораль є структурною частиною, специфічним елементом культури як цілого, і, насамперед, вона забезпечує специфічний спосіб існування» [7, с. 4].

Як відзначає М. Є. Добрускін «необхідна нова професійна та соціально-психологічна модель інженера-гуманіста, яка відповідає часові» [4, с. 40–41].

О. Г. Романовський підкреслює, що «однією з основних складових моделі інженера-керівника є така важлива та необхідна риса особистості як інтелігентність» [11, с. 49].

Як зазначають Романовський О. Г., Бабаєв В. М. та Пономарьов О. С. в своїй монографії «домінанту підготовки майбутніх керівників мусить складати формування високих моральних якостей особистості керівника, його моральних принципів і переконань, які тільки й можуть допомогти йому з найбільшим ефектом реалізувати своє особисте та суспільне призначення» [12, с. 96].

Тому, зважаючи на все це, модель майбутнього інженера-лідера виступає як сукупність його функцій та якостей, які відображають державні та суспільні потреби до нього не тільки як до професіонала, але і як особистості, суб'єкта суспільних відношень. При цьому велике значення мають соціально-психологічні якості, серед яких основне значення приділяється інтелігентності. Ця риса особистості включає загальну культуру, високу духовність, політичну культуру, наукове світобачення та моральність. Виходячи з цього, можна впевнено виділити якості високої моральності сучасного інженера-лідера як домінуючого фактора його професійної компетентності.

Сучасні інженери є представниками інтелігенції. Це поняття трактується як «люди розумової праці, що мають спеціальні знання з різних галузей науки, техніки і культури» [9, с. 794].

Звертаючись до великого тлумачного словника сучасної української мови, поняття «інтелігентний» трактується як «розумово-розвинений, освічений, культурний» [1, с. 401]. Тому інженер-лідер має бути інтелігентною особистістю, яка повинна нести в суспільство культуру.

Важливою характеристикою професійної культури майбутнього інженера-лідера є взаємозв'язок та взаємообумовленість з особистою ціннісною орієнтацією та морально-етичною парадигмою людини, з професійною етикою, характерною для кола його спілкування. Дійсно, найчастіше за все морально-етичні норми та принципи або кодекси поведінки, пов'язані безпосередньо зі спільною професійною діяльністю представників цієї конкретної професійної групи, виступають як наслідок більш адекватної оцінки цінності людини як

керівника і особистості в його професійному середовищі. Таким чином, вказані норми та принципи сприяють утвердженню авторитету та пріоритету особистості не тільки як лідера, але і як осередку гуманності міжособистісних відношень. Це визнання з боку колег сприяє розкриттю творчого потенціалу лідера, максимальній його особистій і професійній самореалізації.

Моральне виховання майбутніх інженерів-лідерів в технічних вузах відіграє визначальну роль у їх підготовці, тому що воно пов'язане з розвитком особистісних якостей людини та формуванням її відношення до інших людей (команди лідера), в першу чергу до своїх потенційних колег і підлеглих. У сфері морального виховання майбутніх інженерів-лідерів основними завданнями вважають такі: формування свідомості, нагромадження морального досвіду навичок морального поведіння; моральна освіта як обізнаність в питаннях моралі, етики, політики, оскільки мораль являє собою сукупність правил і норм поведіння людей, їхнього обов'язку стосовно самих себе та інших людей, відношення до суспільства, а також розуміння добра і зла, гарного і поганого, гідного і ганебного; виховання почуття особистої відповідальності за свої вчинки, своє поведіння та можливі результати своєї професійної діяльності; розвиток і закріплення дієвих механізмів морального самовиховання та саморегуляції поведіння [15, с. 269].

Виходячи з цих міркувань, викладач вузу з метою забезпечення плідних взаємин зі студентами – майбутніми інженерами-лідерами – повинен бути високопорядною, культурною, інтелігентною людиною. Це означає, що він повинен мати певну гаму особистісних якостей і постійно їх розвивати. До них, зокрема, слід віднести його прагнення: мати потребу у спілкуванні зі студентами, виявляти товариськість, високі комунікабельні якості; бути глибоко порядною людиною, мати чіткі морально-етичні погляди і переконання і твердо дотримуватись їх; уміти розуміти тих, кого він навчає і виховує; бути людиною творчою і самостійною, вести активну дослідницьку і консультативну діяльність; бути терпимим і стриманим, твердим і наполегливим, уміти управляти собою, своїми емоціями і психічним станом взагалі; уміти прогнозувати можливі педагогічні ситуації, системно оцінювати наслідки своїх дій і вчинків, свого впливу на студентів, а всі ці якості притаманні лідеру-викладачеві.

Таким чином, студентів-майбутніх лідерів виховують не лише самі слова викладача, а й його особистісні лідерські якості, насамперед, його людяність і порядність, професіоналізм, інтелект і загальна культура, індивідуальність і неповторність, прояв педагогічного такту.

В процесі професійної підготовки майбутніх інженерів-лідерів з метою належного їх виховання авторка вважає викладачам доцільно рекомендувати такі дидактичні методи як проведення інформаційних і проблемних лекцій, семінарів-диспутів, семінарів-прес-конференцій, організацію тематичних наукових

конференцій, позааудиторне проведення індивідуальних консультацій студентів. При цьому обов'язковою є активна участь студентів у політичному, громадському та культурному житті ЗВО, міста і країни.

Наказом ректора НТУ «ХПІ» в рамках спільного Міжнародного проекту «ELITE» – «Освіта для лідерства, інтелектуального та творчого розвитку» в межах програми ТЕМПУС у січні 2015 року на базі кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І. А. Зязюна та методичного відділу університету були створені Центр Лідерства та Центр сучасних педагогічних, психологічних та управлінських технологій. Головними завданнями Центру Лідерства є: теорія та практика формування та розвитку лідерського потенціалу; виявлення талановитих особистостей, які наділені лідерськими якостями, з метою подальшого розвитку їх управлінської компетентності та стратегічного мислення; проведення консультацій з підвищення управлінського потенціалу особистості та його реалізації в сучасних реальних умовах; проведення лекцій, тренінгів, семінарів, круглих столів, конференцій для формування ефективної харизматичної особистості лідера [13, с. 96–97]. Особлива роль в реалізації програми розвитку лідерського потенціалу належить уніфікаційним тренінгам, які були розроблені викладачами Центру сучасних педагогічних, психологічних та управлінських технологій та апробовані в Центрі лідерства кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І. А. Зязюна НТУ «ХПІ».

На основі проведених досліджень були розроблені 3 курси розвитку лідерського потенціалу для студентів, викладачів, бізнесменів та всіх бажаючих: 1) короткий курс; 2) розширений курс; 3) повний курс.

Розглянемо детальніше тематику тренінгів, що сприяють, як зазначав класик вітчизняної педагогічної науки В. Сухомлинський, розвитку „високої культури, багатограним духовним запитам та інтересам, потягу до постійного збагачення знань – рис нової людини” [14, с. 54–55].

Першим важливим кроком реалізації вчення В. А. Сухомлинського, ми вважаємо те, що слухачі Центру лідерства повинні знати принципи та методи формування харизматичного лідера, структуру його особистості, формування особистості лідера в сучасному світі, практичні рекомендації по формуванню харизматичного лідера, а також особливості парадоксального лідерства в образі життя та в поведінці лідера, відмінної від поведінки звичайної людини [16, с. 5–6].

Розвиток внутрішніх ресурсів майбутнього інженера-лідера як людини з «потягом до постійного збагачення знань» за В. А. Сухомлинським ґрунтується на формуванні когнітивних процесів: пам'яті, мислення, інтелекту людини. Саме здатність критично мислити, постійно працювати над розвитком свого інтелекту і пам'яті забезпечує формування

когнітивного базису успішної діяльності лідера. Під час тренінгу слухачі вивчають умови, що впливають на запам'ятовування, прийоми мнемотехніки для розвитку пам'яті; складові портрета успішного лідера, пов'язані з інтелектом; фактори, які впливають на розвиток інтелекту та одержують рекомендації для розвитку пам'яті, операцій та процесів мислення.

Наступним етапом розвитку духовності у інженера-лідера є розвиток його креативності. Креативність виступає як готовність до прийняття і створення принципово нових ідей, що відхиляються від традиційних або прийнятих схем мислення, а також здатність вирішувати нестандартні проблеми. Саме креативність забезпечує здатність лідера до швидкої адаптації в самих непередбачуваних умовах. Під час тренінгу слухачі одержують та на практиці відпрацьовують рекомендації з розвитку креативності особистості [2, с. 3–5].

Наступним кроком виховання справжнього лідера-інтелігента є розвиток емоційного інтелекту лідера. Високий рівень емоційного інтелекту дозволяє лідеру управляти своїми послідовниками не через команди і вказівки, а через натхнення і психологічне заохочення, що значно покращує результати роботи будь-якої команди [10, с. 48–49]. Емоційний інтелект - це усвідомлення ролі емоцій в житті лідера, розвиток здібностей до розуміння власних емоцій, навчання «зчитуванню» емоцій інших людей, одержання навичок використання власних емоцій, розвиток вміння управління чужими емоціями [6, с. 3].

Важливою особливістю лідерства є те, що це не стільки особистісний, скільки соціальний феномен. Лідер - це людина, яка веде за собою інших. Лідер неможливий без групи послідовників. Людина може бути дуже сильною особистістю, але якщо вона не вмє впливати на інших, взаємодіяти з іншими, то його лідерська енергія так і залишиться потенційною і не знайде свій вихід в реальному житті. Саме тому важливим напрямком ми виділили розвиток здібностей до міжособистісної взаємодії. У цьому блоці першим кроком є розвиток комунікативної компетентності. Тренінг дозволяє дізнатися, які існують бар'єри в спілкуванні між людьми; види драматичного спілкування та як їх можна подолати за допомогою комунікативних умінь. Учасники тренінгу зможуть опанувати техніки постановки відкритих, закритих та альтернативних запитань; техніки малих розмов; умінням регулювати своє емоційне напруження.

Важливим кроком розвитку лідерського потенціалу в міжособистісному спілкуванні є формування конфліктологічної культури. Конфлікти є обов'язковою стороною будь-якої людської взаємодії. Уміння «читати» конфлікти, розуміти їх суть і ефективно вирішувати, є обов'язковим для будь-якого лідера. Під час тренінгу з розвитку конфліктологічної культури слухачі зможуть отримати знання: щодо конфліктогенів в процесі ділового спілкування; стратегії конфліктної взаємодії; деструктивні стилі поведінки; провокуючі конфліктні ситуації; навчатися

будувати карту конфлікту; визначать техніки ефективного спілкування в конфлікті, правила контролю над емоціями, способи врегулювання конфліктів. Особливо важливим компонентом конфліктологічної культури лідера є культура лідерства, зокрема вміння попередити моббінг (психологічне насилля), який перешкоджає нормальній продуктивній роботі колективу. [13, с. 98–99.]

Розвиток навичок взаємодії людини з оточуючими передбачає і розвиток морального лідерства, що є фактором розвитку моральної культури лідера. Під час тренінгу з діагностики морального лідерства слухачі дізнаються про роль моралі та етики в професійній діяльності, зможуть усвідомити власні етичні орієнтири, дізнаються про здібність аналізувати спірні з етичної точки зору ділові ситуації, оволодіють навичками готовності працювати над удосконаленням власних морально-етичних принципів [5, с. 3].

Таким чином, в тісному зв'язку з розвитком професійних навичок під час професійної підготовки та занять в Центрі лідерства кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І. А. Зязюна НТУ «ХПІ» у студентів та викладачів формується і моральне обличчя сучасного лідера, його чесність та порядність, непримирненність до зла та насилля, висока відповідальність за своє навчання та дисципліну, культурне поведіння в вузі та за його межами, нетерпимість до шкідливих звичок в побуті, цивілізоване відношення до представників іншої статі та старшого покоління.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

1. У сучасних умовах недостатня увага приділяється формуванню особистості майбутніх інженерів-лідерів в технічних університетах, тоді як вона має бути обов'язковою умовою їх професійного зростання.

2. В процесі професійної підготовки студентів необхідно впроваджувати педагогічні ідеї В. Сухомлинського, а саме, авторка вважає доцільним використовувати активні методи навчання з чіткою виховною спрямованістю, посиленням індивідуальної роботи зі студентами, активізацією їх діяльності в політичному, громадському та культурному житті.

3. Вважаємо необхідним відновлення навчальних курсів вивчення психології для всіх студентів технічного університету, а також впровадження в навчальний процес сучасних методів та технологій, розроблених викладачами Центру Лідерства та Центру сучасних педагогічних, психологічних та управлінських технологій кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І. А. Зязюна НТУ «ХПІ» на основі педагогіки В. Сухомлинського.

4. Напрямок подальшого дослідження авторка вважає розробку моделі розвитку лідерського потенціалу у майбутнього інженера в технічному університеті.

Список літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. К.: Ірпін, ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
2. Гура Т. В. *Розвиток когнітивних якостей у бізнес-лідерів: навчальний посібник*. К.: ДП «НВЦ» «Пріоритети», 2016. 40 с.
3. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). *Освіта*. 1993. № 44-46.
4. Добрускін М.Е. *Інженер ХХІ века: Личность и профессионал в свете гуманизации и гуманитаризации высшего технического образования*. Х.: Рубикон, 1999. 512 с.
5. Книш А.С. *Діагностика типу морального лідерства у сфері бізнесу: навчальний посібник*. К.: ДП «НВЦ» «Пріоритети», 2016. 40 с.
6. Книш А.С. *Емоційний інтелект лідера у сфері бізнесу: навчальний посібник*. К.: ДП «НВЦ» «Пріоритети», 2016. 40 с.
7. Лозовой В. А. *Нравственная культура личности: содержание и пути формирования*. Х.: НУА, 2001. 44 с.
8. Момов В. *Человек. Мораль. Воспитание*. М.: Прогресс, 1975. 136 с.
9. *Новий тлумачний словник української мови у 3-х томах*. Том 1 / Уклад. Яременко В. В., Сліпущко О. М. К.: Аконтіт, 2004. 928 с.
10. Романовський О. Г., Гура Т. В., Книш А. С. Емоційний інтелект як домінанта успішності харизматичного бізнес-лідера. *Вища освіта України*. 2016. №4. С. 47–50.
11. Романовський О. Г. *Підготовка майбутніх інженерів до управлінської діяльності: монографія*. Х.: Основа, 2001. 312 с.
12. Романовський О. Г., Бабаєв В. М., Пономарьов О. С. *Проблеми формування особистості лідера: монографія*. Х.: Майдан, 2000. 193 с.
13. Романовський О.Г. Гура Т. В., Книш А. С. Розвиток лідерського потенціалу в центрі лідерства національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». *Вища освіта України*. 2017. №2. С. 96–100.
14. Сухомлинський В.А. Неотложные проблемы теории и практики. *Народное образование*. 1961. № 10. С. 54–61.
15. Товажнянський Л. Л., Романовський О. Г., Пономарьов О. С., Черваньова З. О. *Педагогіка управління*. Х.: НТУ «ХПІ», 2003. 408 с.
16. Romanovsky O., Gura T., Knysh A., Chala Y. Comparative analysis of leadership training concepts in high schools in the UK and Ukraine. *Теорія і практика управління соціальними системами*. Х.: НТУ «ХПІ». 2016. № 2. С. 3–9.
17. [State National Program "Education" (Ukraine 21st Century)]. *Osvita*[Education]. 1993, no. 44-46.
18. Dobruskyn M.E. *Ynzhenер KhKhI veka: Lychnost y professional v svete humanyzatsyy y humanyraryatsyy vyssheho tekhnicheskoho obrazovanyia* [21st century engineer: Personality and professional in the light of humanization and humanization of higher technical education]. Kharkiv, Rubikon, 1999. 512 p.
19. Knysh A. Ie. *Dyahnostyka typu moralnoho liderstva u sferi biznesu: navchalnyi posibnyk* [Diagnostics of the type of moral leadership in business: a manual]. Kyiv, DP «NVTs» «Priorityty», 2016. 40 p.
20. Knysh A. Ie. *Emotsiynyi intelekt lidera u sferi biznesu: navchalnyi posibnyk* [Emotional Intelligence Leader in Business: A Tutorial]. – Kyiv, DP «NVTs» «Priorityty», 2016. 40 p.
21. Lozovoi V. A. *Nravstvennaia kulturna lychnosty: soderzhanye y puty formyrovanyia* [The moral culture of the individual: the content and ways of formation]. Kharkiv, NUA, 2001. 44 p.
22. Momov V. *Chelovek. Moral. Vospytanye* [Person. Morality. Upbringing]. Moscow, Prohress, 1975. 136 p.
23. Yaremenko V. V., Slipushko O. M., ed. *Novyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy u 3-kh tomakh. Tom 1* [New explanatory dictionary of the Ukrainian language in 3 volumes. Volume 1]. Kyiv, Akonit, 2004. 928 p.
24. Romanovskiy O. H., Hur T. V., Knysh A. Ie. *Emotsiynyi intelekt yak dominanta uspishnosti kharyzmatychnoho biznes-lidera* [Preparation of future engineers for management activities]. *Vyshcha osvita Ukrainy* [Higher education of Ukraine]. 2016, no. 4, pp. 47–50.
25. Romanovskiy O. H., Hur T. V., Knysh A. Ie. *Pidhotovka maibutnikh inzheneriv do upravlinskoi diialnosti monohrafiia* [Preparation of future engineers for management activities: monograph]. Kharkiv, Osнова, 2001. 312 p.
26. Romanovskiy O. H., Babaiev V. M., Ponomarov O. S. *Problemy formuvannia osobystosti lidera monohrafiia* [Problems of formation of the personality of the leader: a monograph]. Kharkiv, Maidan, 2000. 193 p.
27. Romanovskiy O. H., Hur T. V., Knysh A. Ie. *Rozvytok liderskoho potentsialu v tsentri liderstva natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «Kharkivskiy politekhnichnyi instytut»* [Development of leadership potential at the center of leadership of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"]. *Vyshcha osvita Ukrainy* [Higher education of Ukraine]. 2017, no. 2, pp. 96–100.
28. Sukhomlynskyi V.A. *Neotlozhnyye problemy teorii i praktiki* [Urgent problems of theory and practice]. *Narodnoye obrazovaniye* [People's education]. 1961, no. 10, pp. 54–61.
29. Tovazhnyanskyi L. L., Romanovskiy O. H., Ponomarov O. S., Chervanova Z. O. *Pedahohika upravlinnia* [Pedagogy of management]. Kharkiv, NTU „KhPI”, 2003. 408 p.
30. Romanovsky O., Gura T., Knysh A., Chala Y. Comparative analysis of leadership training concepts in high schools in the UK and Ukraine. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymi systemamy* [The theory and practice of social systems management]. Kharkiv, NTU „KhPI”. 2016, no. 2, pp. 3–9.

Надійшла (received) 15.12.2018

References (transliterated)

1. Busel V. T., ed. *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]. Kyiv, Irpin, VTF „Perun”, 2004.1440 p.
2. Hura T. V. *Rozvytok kohnityvnykh yakosteі u biznes-lideriv: navchalnyi posibnyk* [Development of cognitive qualities in business leaders: a manual]. Kyiv, DP «NVTs» «Priorityty», 2016. 40 p.
3. *Derzhavna natsionalna prohrama „Osvita,, (Ukraina XXI stolittia)*

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Гура Тетяна Віталіївна (Гура Тамьяна Виталиевна, Hura Tetyana Vitaliivna) – кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»; м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2323-3440>; e-mail: tatyana-gura@ukr.net.